

Feit en fictie over migratie en integratie

Leo Lucassen (hoogleraar sociale geschiedenis, Universiteit van Leiden)¹

In mijn korte bijdrage wil ik illustreren dat een website met feiten over immigratie bepaald geen overbodige luxe is. En van de gelegenheid gebruik maken om gelijk drie tamelijk hardnekkige mythes door te prikken:

1: Dat Nederland wordt bedreigd door massa-immigratie en dat massa-immigratie per definitie slecht is voor een samenleving

2: Dat de ‘linkse kerk’ de deur wagenwijd heeft opengezet voor laagopgeleide immigranten uit Moslimlanden

3: Dat het minderhedenbeleid in de jaren 80 en 90 een links cultuur relativistisch experiment was en Nederland in de greep was van een multiculturele psychose, waardoor de integratie juist ernstig is vertraagd.

Mythe 1: Nederland wordt bedreigd door massa-immigratie

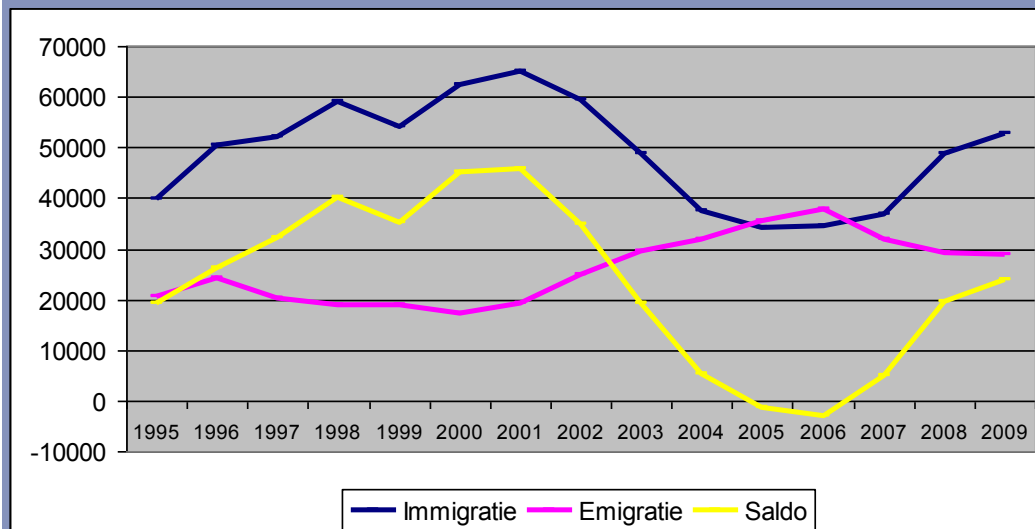
Het idee dat Nederland wordt bedreigd door ‘massa-immigratie’ speelde een prominente rol in de verkiezingscampagne van de Tweede Kamer in het voorjaar van 2010. Partijen buitelden over elkaar heen om de kiezer te verzekeren dat ze daar een einde aan zouden maken en ook in het regeerakkoord van de regering Rutte die in het najaar aantrad is het terugdringen van de massa-immigratie een centraal thema, niet in het minst

¹ Uitwerking van de lezing uitgesproken op de lancering van de website ‘Vijfeeuwenmigratie.nl’ in het Spoorwegmuseum te Utrecht op zondag 28 november 2010.

onder druk van gedoogpartner de PVV. Daarbij gaat het uiteraard inde eerste plaats om het terugdringen van ‘niet-Westerse’ immigranten.

Nemen we de, overigens erg ruime definitie van ‘massa-immigratie’ van onderzoeksbureau Nyfer van 25.000 niet westerse migranten per jaar, dan leert een snelle blik op CBS cijfers dat er de afgelopen jaren echter helemaal geen sprake van massa-immigratie.

Migratie van en naar Nederland van niet-westerse migranten 1990-2010

Toch nam lijsttrekker Mark Rutte in de NRC van 31 mei 2010 voor de zoveelste keer de term ‘massa-immigratie’ in de mond, om aan te geven dat de VVD daar mordicus tegen is. Hij nam daarmee de definitie van onderzoeksbureau Nyfer als uitgangspunt. Dat bureau publiceerde in het voorjaar een rapport, in opdracht van de PVV, over de kosten van de massa-immigratie in het verleden, met als conclusie dat die financieel erg negatief heeft uitgepakt. De PVV en VVD staan niet alleen, want ook de SP keert zich in de verkiezingscampagne tegen de ‘massa-immigratie’ van Oost-Europeanen uit de EU en wil voor hen zelfs weer tewerkstellingsvergunningen invoeren. Hoe reëel is het probleem van de ‘massa-immigratie’ nu eigenlijk? In 2008 vestigden zich 49 duizend niet-westerse immigranten in Nederland. Massa-immigratie dus, als we met Nyfer de ondergrens van 25 duizend niet-westerse immigranten per jaar aanhouden. Kijken we echter beter naar de cijfers, dan wordt het beeld minder helder.

Ten eerste vertrokken er in 2008 meer dan 29 duizend van deze soort migranten, waarmee het positieve saldo onder de 20 duizend uitkomt. Ten tweede zijn ongeveer de helft van die 20 duizend geen immigranten, maar asielzoekers, die door de IND aan de hand van zeer kritische procedures tot ons land zijn toegelaten alsmede een klein aantal Antillianen. Als je deze groepen niet wilt binnenlaten, moet Nederland een aantal internationale humanitaire verdragen opzeggen alsmede het Koninkrijksstatuut uit 1954 en daar hoor je de partijen – met uitzondering van de PVV – niet over.

Resteren hooguit zo’n 10 duizend niet-westerse migranten, van wie een deel hoog is opgeleid. Ruim onder de Nyfer-grens van 25 duizend. Voorts blijkt uit de CBS-cijfers dat 2008 een uitzondering was, want vanaf 2003 was het saldo van de migratie van en naar niet-westerse landen óf negatief óf

schommelde rond de 5.000. We concluderen dan ook dat de term ‘massa-immigratie’ vooral op de laatste decennia van de vorige eeuw slaat.

In de verkiezingsroes lijken de politici te vergeten dat er sinds de Vreemdelingenwet van de toenmalige staatssecretaris Cohen uit 2000 veel is veranderd. Die wet heeft de regels aanzienlijk aangescherpt en daarnaast is de toegang tot de welvaartstaat tot op grote hoogte afgeschermd. Zo valt op dat er de afgelopen jaren nauwelijks nog Turken en Marokkanen immigreren, de groepen waar al jaren de schijnwerpers op zijn gericht. In 2006 en 2007 keerden er bijvoorbeeld meer Marokkanen terug naar hun geboorteland (832) dan erbij kwamen, terwijl het positief saldo in 2008 zegge en schrijve 52 bedroeg. Voor Turken zien we een vergelijkbare tendens.

De achterliggende gedachte bij het schrikbeeld ‘massa-immigratie’ is dat Nederland wordt opgescheept met grote aantallen nieuwkomers die moeilijk zijn te integreren, en maar weinig aan onze economie kunnen bijdragen omdat ze laaggeschoold zijn en veelal al vlug na binnenkomst werkloos worden. Dat beeld is echter verbonden met de achteraf economisch slecht getimede, maar door niemand voorziene, vestiging van Turken, Marokkanen en Surinamers in de jaren tachtig en negentig.

Overigens kent Nederland wel degelijk massa-immigratie, maar dan gaat het over de tienduizenden arbeidsmigranten uit de EU-lidstaten in Oost- en Midden-Europa, die vrij in en uit mogen. Zij hebben geen directe toegang tot een aantal kostbare sociale verzekeringen en zodra de economie inzakt, vertrekken ze weer. Van deze massa-immigratie profiteert Nederland in hoge mate, want de kosten voor hun opvoeding en scholing zijn al betaald, terwijl ze meestal het werk doen waar te weinig Nederlanders voor te vinden zijn. Van verdringing is nauwelijks sprake. Hadden de VVD, de PVV en de SP met

terugwerkende kracht hun zin gekregen, dan was Nederland de economische hausse aan het begin van deze eeuw misgelopen.

Ook voor de toekomst kan de Nederlandse economie kan wel wat massa-immigratie van kennismigranten gebruiken, ook uit het niet-Westen. Gelukkig bleek deze week dat Nederland goed scoort onder deze groep en dat de helft van de 26 duizend hoogopgeleide kennismigranten in ons land uit Aziaten bestaat. Dat bepaalde delen van de Nederlandse economie alleen kunnen groeien dankzij immigratie is niets nieuws. In de Gouden Eeuw was er echt sprake van massa-immigratie, waardoor de Nederlandse koopvaarders over heel de wereld konden handelen, met bemanningen die bijna voor de helft uit immigranten bestonden en dat gold ook voor de landbouw en de stedelijke ambachten.

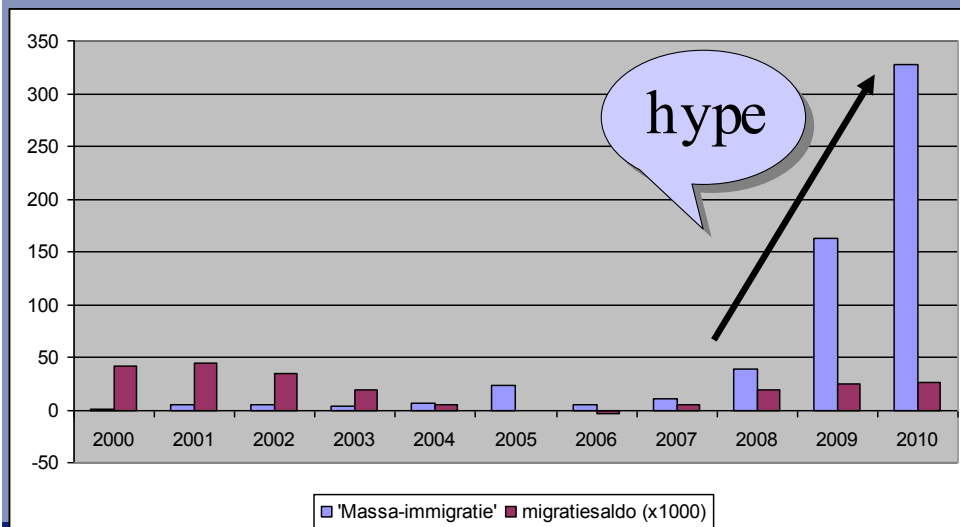
Kortom, de voorstelling van zaken als zou ‘massa-immigratie’ een werkelijk probleem zijn dat om een oplossing schreeuwt, is niet gebaseerd op feiten. Politici die deze term in de mond nemen, dragen bij aan een verkeerde beeldvorming over de betekenis van migratie voor de Nederlandse samenleving, zowel in het heden als in het verleden.²

Er is dus meer sprake van massa-hysterie over migratie, zoals Alexander Pechtold eerder opmerkte, dan van massa-immigratie zelf. Een snelle analyse leert dat hij daar gelijk in heeft. Zo heb ik in de volgende grafiek het aantal artikelen in de Nederlandse dagblad- en weekbladpers in de afgelopen decennia geteld en afgezet tegen het saldo van niet-westerse migranten in Nederland.³

² Zie ook de bijdrage van Leo Lucassen en Pieter Emmer in *de Volkskrant* van 8 juni 2010.

³ Voor de migratiecijfers heb ik gebruik gemaakt van het *CBS (Statline)*. Voor de vermeldingen in de media heb ik de database van *Lexisnexis* benut. Daarbij heb ik alleen het aantal vermeldingen geteld waarbij massa-immigratie betrekking had op Nederland. Zo werd er in de jaren negentig ook regelmatig bericht over massa-immigratie, maar die hadden alleen betrekking op de migratie van Russische joden naar Israël.

Gebruik van de term 'massa-immigratie' afgezet tegen het migratiesaldo van niet-westerse migranten

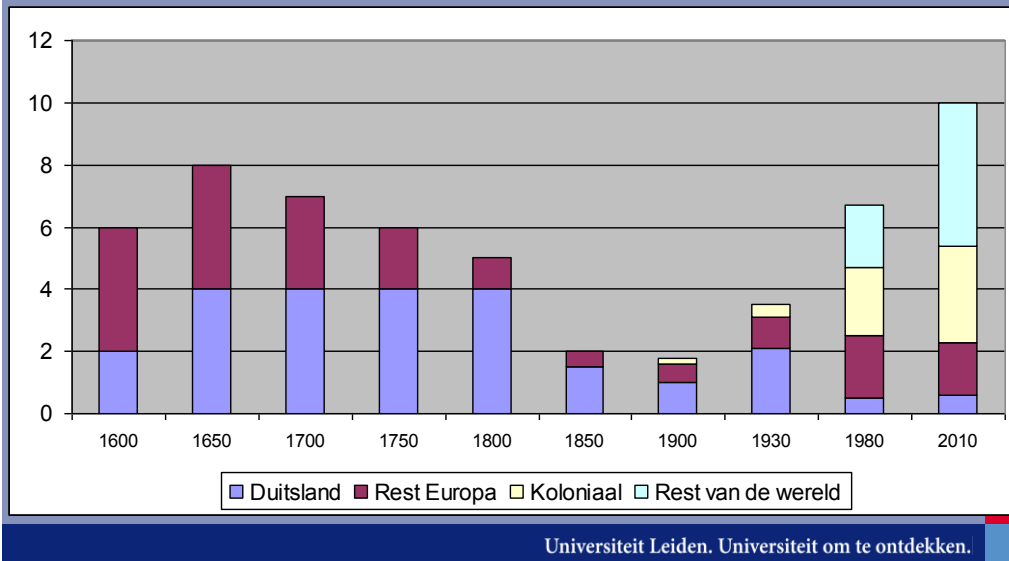

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

Massa-immigratie in de Gouden Eeuw

Laten we vervolgens eens een wat ruimere, historische bril opzetten. Hoe zit het eigenlijk met massa-immigratie in de Nederlandse migratiegeschiedenis en leert die dat dit per definitie een bedreiging is? Kijken we naar het aandeel van in het buitenland geboren en in Nederland dan zien we dat er tussen 1600 en 1800 eigenlijk permanent sprake was van massa-immigratie, zij het toen van migranten uit Duitsland, Scandinavië, Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden.

Aandeel in het buitenland geboren in Nederland 1600-2010

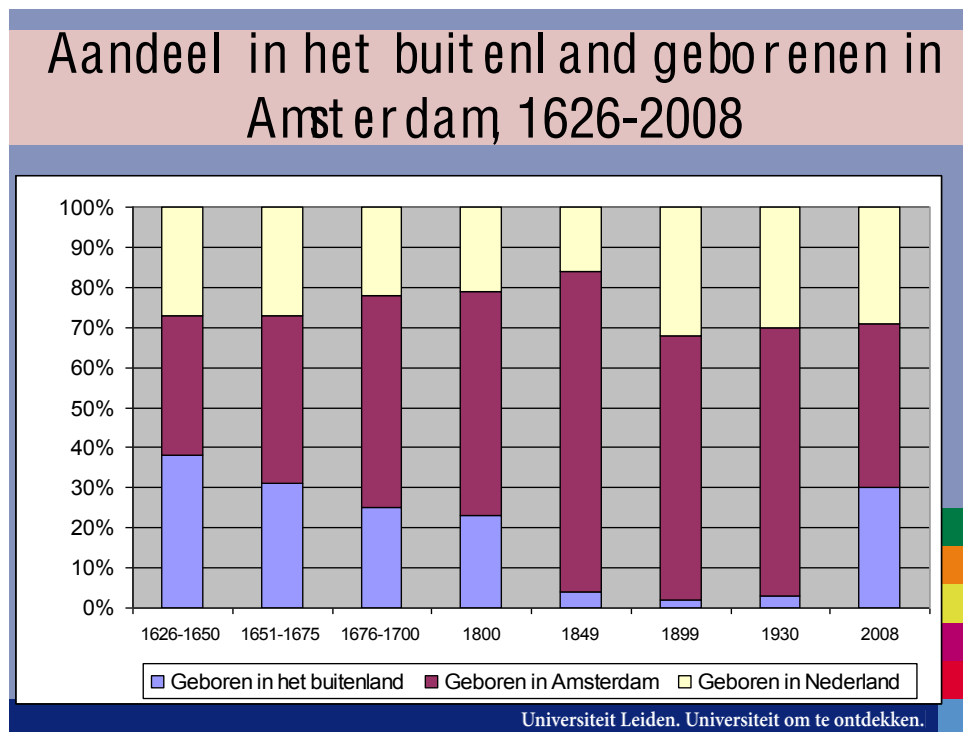

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

Anders dan vaak wordt gedacht bestond slechts een minderheid uit goed opgeleide nieuwkomers, zoals de Sefardische joden, Antwerpse kooplieden en veel Hugenoten. Dit zijn weliswaar de bekendste groepen, maar de bulk van de migranten die zich in Nederlandse steden vestigden, waren eerder laag dan hoog opgeleid en werkten als dienstbode en arbeider in laagbetaalde banen. Hun bijdrage aan de economische groei was niettemin cruciaal en we kunnen zonder overdrijving stellen dat de spectaculaire economische en culturele groei die de Republiek in de 17e eeuw doormaakte grotendeels afhankelijk was van massa-immigratie.⁴ Dat gold zeker voor Amsterdam waar tot aan de Franse tijd de poorten wagenwijd openstonden omdat de bestuurders van de stad zich heel goed realiseerden dat een afschrikwekkend beleid, ook als het tijdelijk

⁴ Zie Lucassen, Jan & Leo Lucassen, „Niederlande“, in: Klaus J. Bade et al. (red.), *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart* (Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh & Wilhelm Fink 2007) 95-109. Zie ook Jan Lucassen en Rinus Penninx, *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders: immigranten in Nederland 1550-1993* (Amsterdam 1994) en Erika Kuijpers, *Migrantenstad. Immigratie en sociale verhoudingen in zeventiende-eeuws Amsterdam* (Hilversum, 2005).

economisch even wat minder goed ging, de broodnodige immigratie in gevaar kon brengen. Vooral in de 18^e eeuw toen in het achterland (Scandinavië en Duitsland) andere steden ook migranten probeerden aan te trekken. Het gevolg was dat Amsterdam in de 17^e eeuw nog meer vreemdelingen herbergde dan vandaag de dag, zoals de volgende figuur laat zien:

Die permanente massa-immigratie in de 17^e en 18^e eeuw was nog veel omvangrijker dan de cijfers over de permanente bevolking doen vermoeden. Naast degenen die zich vestigden waren er namelijk ook nog velen die slechts op tijdelijke basis kwamen, maar minstens zo cruciaal waren voor de Nederlandse economie.

Om te beginnen de circa 20.000 seizoensarbeiders die jaar in jaar uit tussen 1600 en 1850 seizoensgebonden arbeid verrichtten in de landbouw. We moeten dan denken aan het maaien van gras, het steken van turf (de aardolie van de vroegmoderne tijd), het aanleggen van polders, kanalen en dijken en

vele andere werkzaamheden. In het toenmalige waren daar binnenlands veel te weinig mensen voor te vinden. Vandaar dat men afhankelijk was van Duitse keuterboertjes die jaar in jaar uit in het ‘steinreiche Holland’ in korte tijd hoge lonen konden verdienen.⁵ Een patroon dat we heden ten dage terugzien bij de arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Overigens moeten we bedenken dat het bij die 20.000 arbeiders omgerekend naar de huidige verhoudingen om bijna 300.000 arbeiders zou gaan.

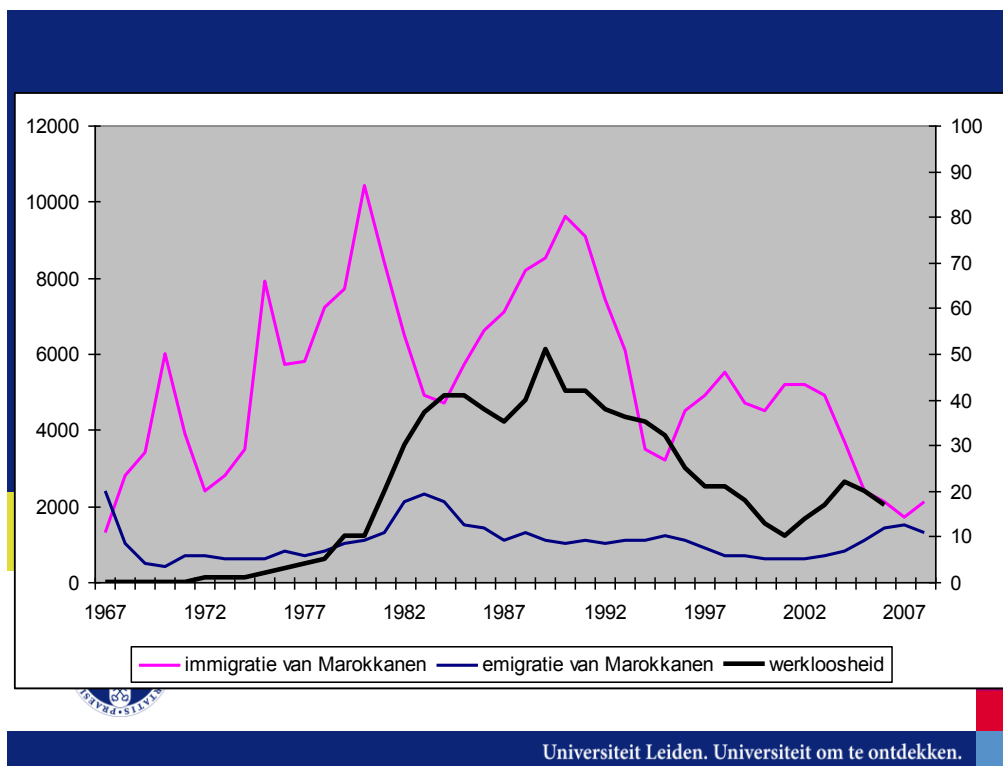
Een tweede belangrijke groep waren de buitenlandse zeelieden voor de VOC vloot. Toen ex-premier Jan-Peter Balkenende een aantal jaren geleden ‘die VOC mentaliteit’ in de mond nam, heeft hij zich waarschijnlijk niet gerealiseerd dat bijna de helft van die VOC’ers buitenlanders waren die bij gebrek aan beter de zeer riskante vaart naar Azië maakten. In Nederland waren er veel te weinig mannen voor te porren zodat de wervingskantoren in Amsterdam, Hoorn en andere havensteden sterk afhankelijk waren van het buitenlandse aanbod. In totaal zouden er tussen 1600 en 1800 zo’n half miljoen Noren, Duitsers, Zwitsers en andere sloop gaan.

Niets nieuws onder de zon?

Betekent deze vergelijking met het verleden nu dat er eigenlijk helemaal niets nieuws onder de zon is? Het antwoord is ja en nee. Nee, omdat Nederland tot op de dag van vandaag profiteert van immigratie, zowel waar het gaat om hoogopgeleiden uit Europa, India, de Verenigde Staten, Japan en andere delen van de wereld, als om Oost-Europeanen die zich in korte tijd onmisbaar hebben gemaakt in diverse sectoren van de arbeidsmarkt. Daarnaast laat de geschiedenis van gastarbeiders echter zien dat er daarnaast wel iets bijzonders aan de hand is.

⁵ Jan Lucassen, *Naar de kusten van de Noordzee. Trekarbeid in Europees perspectief 1600-1900* (Gouda 1984).

Waar de immigratie tijdelijke arbeidsmigranten uit Italië, Spanje, Joegoslavië en Griekenland na de Oliecrisis in 1973 opdroogde en velen zelfs terugkeerden, met name Spanjaarden, nam de toestroom van Turken en Marokkanen vanaf toen juist een hoge vlucht. Het gevolg was een massa-immigratie van honderdduizenden overwegend laaggeschoolde en deels analfabete mannen, vrouwen en kinderen in de periode waarin het Nederland economisch bepaald niet voor de wind ging. Voor groepen als Turken en Marokkanen was de situatie in de jaren tachtig dramatisch aangezien de werkloosheid onder die groepen tot boven de 50% (tegen 10% voor autochtonen) opliep, zoals de volgende figuur voor Marokkanen laat zien.

Die immigratie werd nog versterkt door de komst van zo'n honderdduizend Surinamers voor en onmiddellijk na Onafhankelijkheidsverklaring in 1975. Achteraf kunnen we constateren dat die immigratie op een wel heel

ongelukkig tijdstip plaatsvond en een erg slecht uitgangspunt vormde voor het integratieproces van hun kinderen, met de bekende sociale problemen van dien. Veel van deze immigranten raakten met de herstructurering van de sectoren waarin zij werkten (textiel, metaal, mijnen) werkloos en door hun zwakke financiële positie waren zij aangewezen op de oude wijken in de grote steden die in rap tempo ‘verkleurden’. Hun kinderen die daar opgroeiden hadden weinig positieve rolmodellen en konden niet terugvallen op hun ouders als het ging om huiswerk en het onderwijssysteem in het algemeen. De gevolgen zijn bekend: segregatie, hoge werkloosheid, schooluitval, criminaliteit onder jongens en onderklassenvorming bij een deel van deze immigranten.

Deze negatieve spiraal wordt langzaam omgebogen naarmate de tijd vordert, zoals een recent CBS rapport over de vorderingen van de tweede generatie allochtonen laat zien. Hoewel vooral de positie van Marokkaanse, Turkse en Antiliaanse Nederlanders nog veel te wensen overlaat, is het zeker gezien de zeer ongelukkige timing van hun immigratie, nog verbazingwekkend hoeveel leden van de tweede generatie het wèl goed doen, met name op het HBO. En wie had kunnen voorspellen dat Marokkaanse auteurs al zo snel een grote rol in de Nederlandse literatuur zouden gaan spelen en dat we binnen enkele decennia bewindslieden, parlementariërs, burgemeesters met een Turkse en Marokkaanse achtergrond hebben.

Nogmaals, ik beweer geenszins dat het allemaal fantastisch gaat en dat het alleen maar een kwestie van tijd is voordat de integratie is voltooid. Daarvoor zijn er nog veel te veel problemen, zowel sociaal als cultureel. Denk bijvoorbeeld aan het bijzonder ergerlijke fenomeen van het pesten en bedreigen van joden en homo’s door met name Nederlands-Marokkaanse jongens. Al zijn dat soort pesterijen zeker niet alleen aan Nederlandse Marokkanen voorbehouden en is dat wel voortdurend in de focus van de

media. Bovendien is het zeker niet ondenkbeeldig dat een deel van de nakomelingen van de groepen die nu aan de onderkant van de samenleving verkeren, ook op langere termijn tot de onderklasse blijven behoren. Maar de stelling dat de integratie is mislukt getuigt van een zeer selectieve perceptie, weinig geduld en het ontbreken van een historisch perspectief. Het destijds door velen weggehoonde, maar zeer gedegen rapport van de commissie Blok uit 2004, de huidige fractievoorzitter van de VVD in de Tweede Kamer, dat constateerde dat de integratie geheel of gedeeltelijk was gelukt, verdient dan ook zeker eerherstel.

Mythe 2: links is verantwoordelijke voor de massa-immigratie in de jaren tachtig en negentig

Volgens de tweede man van de PVV, Martin Bosma, is de 'linkse kerk' verantwoordelijk voor de hierboven beschreven zeer ongelukkige timing van de immigratie van Turken en Marokkanen, die in het huidige tijdsgewricht zijn gereduceerd tot hun godsdienst, Moslims dus. Links zou in de jaren zeventig en tachtig de deur wagenwijd open hebben gezet. Net als vele anderen (Scheffer, Fortuyn) heeft dit idee een wonderlijke transformatie ondergaan van mening naar feit, zonder dat iemand ooit de moeite neemt eens serieus en onbevooroordeeld naar de echte feiten te kijken. Met als gevolg dat de meeste leden van die 'linkse kerk' er inmiddels ook in geloven.

Welnu de feiten, zo toont onderzoek ondubbelzinnig aan, zijn heel anders. Om te beginnen waren vakbonden en de PvdA in de jaren zestig en zeventig helemaal niet zo blij met gastarbeiders en benadrukten zij keer op keer dat het om een tijdelijke versterking van de arbeidsmarkt moest gaan. De mechanismen die daarvoor moesten zorgen, zoals het rotatieprincipe waardoor gastarbeiders na twee jaar weer terug moesten keren, werd al snel

vakkundig gedemonteerd door werkgevers en het ministerie van Sociale Zaken. Werkgevers, gesteund door de VVD, wilden gastarbeiders die ze net hadden ingewerkt niet kwijt, terwijl Sociale Zaken bang was dat gastarbeiders liever voor andere landen zouden kiezen als ze hun partner niet mochten laten overkomen. Daarnaast bepleitten confessionele partijen in de Tweede Kamer al in de eerste helft van de jaren zestig dat de eenheid van het gezin heilig was en dat het vreemdelingenbeleid dat niet mocht dwarsbomen.⁶

Het gevolg van de acties, die dus eerder van de ‘rechtse kerk’ kwamen, was dat veel gastarbeiders onbedoeld en onvoorzien een sterke verblijfsrechtelijke status opbouwden en toen de crisis zich midden jaren zeventig aandiende konden zij niet zomaar worden teruggestuurd. Het is overigens vrij zinloos om in ‘kerken’ te denken omdat dat de indruk wekt dat er sprake was van een soort complot. De werkelijkheid was prozaïscher. Achteraf is de ongelukkige timing van de massa-immigratie het gevolg van een aantal onbedoelde en onverwachte effecten van vijf algemene ontwikkelingen:

- 1) De hierboven genoemde versterking van de juridische verblijfsstatus van gastarbeiders door het steeds weer verlengen van hun contracten.
- 2) Het opbouwen van sociale rechten in de verder kleurenblinde welvaartsstaat waarvoor de gastarbeiders net als iedereen premies betaalde.
- 3) Het sluiten van allerlei internationale verdragen en Europese wetgeving die de rechten van de mens, en vastlegden.⁷
- 4) De breed gedragen democratisering van der samenleving waardoor er meer oog kwam voor de rechten van migranten.⁸

⁶ Saskia Bonjour, *Grens en gezin : beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005* (Amsterdam 2009); Tesseltje de Lange, *Staat, markt en migrant. De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006* (Nijmegen 2007).

⁷ C.A. Groenendijk, ‘De wisselende rol van de rechter in vreemdelingenzaken’, in: C.H. Brants, C. Kelk en M. Moerings (red.), *Er is meer. Opstellen over mensenrechten in internationaal en nationaal perspectief* (Deventer 1996), 119-34.

⁸ Idem.

5) Het averechtse effect van het in 1973 ingezette restrictieve vreemdelingenbeleid, dat het vooral voor niet-Europese gastarbeiders juist erg onaantrekkelijk maakte om terug te keren.

Met name Turken en Marokkanen realiseerden zich na de Oliecrisis namelijk dat als zij zouden terugkeren, zij de deur bij terugkomst gesloten zouden vinden. Aangezien in de landen van herkomst de economische situatie tamelijk hopeloos was, vormde terugkeer dus in meerdere opzichten geen aantrekkelijk perspectief en werd het verblijf verlengd. Bovendien besloten zij om hun gezinnen, waar ze soms al lang van gescheiden leefden, naar Nederland te laten komen.

Het fundament voor deze bijzondere migratiedynamiek waarbij de relatie met de Nederlandse arbeidsmarkt grotendeels werd doorgesneden, werd dus al in de jaren zestig gelegd door werkgevers en confessionele partijen en geenszins terug te voeren op de 'linkse kerk'. Waar bevlogen tijdgenoten, van een zeer divers politiek plimage, wel een rol speelden was in het opkomen voor de rechten van migranten in de jaren zeventig en het doorzichtig en controleerbaar maken en door rechters toetsbaar maken van het tot dan toe min of meer geheime vreemdelingenbeleid. Dat kon echter alleen doordat de grondvesten allang waren gelegd door nationale en internationale wetgeving die vaak heel anders uitpakte dan ooit was voorzien.

Mythe 3: Het minderhedenbeleid in de jaren '80 en '90 was een links experiment dat de integratie juist heeft vertraagd

Tot slot is er een derde mythe die zich slecht verdraagt met de feiten, namelijk dat er in de jaren tachtig een soort multiculturele gekte is uitgebroken met de 'linkse kerk' als hoofdverantwoordelijke. Wie even de moeite neemt om naar

de feiten te kijken komt onmiddellijk tot de conclusie dat die stelling onhoudbaar is.

Ten eerste was het Minderhedenbeleid, dat kamerbreed (met uitzondering van de Centrumdemocraten) werd gesteund, in hoofdzaak gericht op het wegwerken van achterstanden bij immigranten, op de arbeidsmarkt, huisvesting en in het onderwijs. Ten tweede werd het ingevoerd en uitgewerkt door centrum-rechtse kabinetten die na het kabinet Den Uyl (1973-1977) tot einde jaren tachtig regeerden. Zo werd de Minderhedennota uit 1983, met de bekende slogan 'Integratie met behoud van de eigen identiteit' onder verantwoordelijkheid Hans Wiegel, destijds minister van Binnenlandse Zaken, naar de Kamer gestuurd.⁹

Het idee van die eigen identiteit werd politiek breed gesteund, niet in het minst door de VVD, zoals uit het volgende citaat uit het Liberaal Manifest uit 1981 illustreert.

*'De overheid dient aan culturele minderheden een zo groot mogelijke gelegenheid te geven tot integratie in de Nederlandse samenleving en daarbij dient hun recht op behoud van een eigen culturele identiteit te worden veilig gesteld.'*¹⁰

Deze beginselverklaring werd gepubliceerd niet lang nadat de regering had erkend dat verreweg de meeste gastarbeiders, maar ook de Molukkers en Surinamers in Nederland zouden blijven. Waar lange tijd de terugkeergedachte leidend was geweest, kwam in 1979 met het WRR rapport *Etnische Minderheden*

⁹ Alfons Fermin, *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977-1995* (Amsterdam 1997). Peter Scholten, *Constructing Immigrant Policies. Research-policy relations and immigrant integration in the Netherlands (1970-2004)* (Enschede 2007).

¹⁰ Fermin, *Nederlandse politieke partijen*, p. 85.

een definitieve ommezwaai tot stand die het uitgangspunt zou worden van het minderheden (later allochtonen) beleid.

Multiculturalisme, in de zin van een beleid dat erop is gericht om de eigen culturele identiteit van nieuwkomers op principiële gronden te koesteren, werd weliswaar met de mond beleden, maar was uiteindelijk een tamelijk marginaal element van het minderhedenbeleid. De kern daarvan werd sinds 1979 gevormd door achterstandsbestrijding op sociaal en economisch gebied en het bevorderen van juridische gelijkheid. En dat alles op voorwaarde van een restrictief vreemdelingenbeleid, hoewel dat – zoals we zagen – onbedoeld deels het tegenovergestelde bereikte. De twee enige multiculturele onderdelen van het door centrumrechtse kabinetten gevoerde minderhedenbeleid in de jaren tachtig die iets om het lijf hadden waren het Onderwijs in de Eigen Taal en Cultuur (OETC) en de institutionalisering van de islam (en het hindoeïsme). Zij waren de pijlers van het idee dat integratie samen diende te gaan met het ‘behoud van eigen identiteit’. Een slogan die vanaf Fortuyn zou gelden als het voorbeeld van culturrelativistische verdwazing.

Het OETC lijkt nog het meest in aanmerking te komen voor de multiculturele hoofdprijs. De doelstelling was immers dat de moedertaal van kinderen van Turkse en Marokkaanse ouders – om die groepen draaide het feitelijk – gekoesterd diende te worden. Niet alleen omdat alleen ze zo makkelijker Nederlands zouden leren, maar ook omdat het in standhouden van de eigen taal als een intrinsiek cultureel recht van minderheden werd beschouwd. Interessant in dit verband is de opstelling van de VVD minister van Onderwijs en Wetenschappen in 1981 die erg geporteerd was voor het OETC en in een interview in 1991 verklaarde:

‘Ik heb ervoor gestreden dat hiervoor extra geld beschikbaar kwam en regelgeving tot stand kwam. Ik was en ben erg vóór de minderheden. Ik heb destijds gezegd en ik zeg het nog, het mag voor de kansen van een kind niet uitmaken of het uit Alkmaar of Ankara komt.’¹¹

Als we naar de argumenten van de voorstanders van het OETC kijken, dan is duidelijk dat die werden gedreven door een ideaal van wederzijdse erkenning van de gelijkwaardigheid van culturen, zeker op taalkundig gebied. In de praktijk kwam van die idealen echter bitter weinig terecht. Hoewel het OETC op zijn hoogtepunt zo’n 60 miljoen per jaar opslokte, was dat geld bij lange na niet voldoende om de taalpolitieke doelen te bereiken. Alleen scholen met voldoende leerlingen uit een bepaalde taalgroep konden een leerkracht aanstellen die maximaal twee uur per week in de reguliere lestijd de eigen kinderen onderwijs in hun eigen taal mocht geven

Tot slot kampte het OETC met de ongerijmdheid dat de meeste Marokkaanse kinderen, die van huis uit een van de drie Berberdialecten spraken, in het Arabisch werden onderwezen, aangezien het Berber een spreektaal was die in Marokko tot voor kort niet werd erkend. Pas recentelijk is er een ‘algemeen beschaafd Berbers’ ontwikkeld met een eigen orthografie (het *Tamazight*), dat zich tegenwoordig in een grote populariteit mag verheugen onder kinderen van Marokkanen in Europa, maar in het Nederlandse onderwijs speelt het geen rol. In de hoogtijdagen van het OETC (de jaren tachtig) leerden verreweg de meeste Marokkaanse leerlingen in Nederlandse scholen dus geen eigen taal, maar een tweede vreemde taal. We kunnen dan ook vaststellen dat het OETC ondanks de grote woorden en hoge verwachtingen uiteindelijk slechts de symbolische multiculturele franje was van een verder hoofdzakelijk door achterstandbestrijding gedomineerd beleid.

¹¹ Leo Lucassen en André J.F. Köbben, *Het partiële gelijk. Controverses over het onderwijs in de eigen taal en cultuur en de rol daarbij van beleid en wetenschap (1951-1991)* (Amsterdam en Lisse 1992) p. 88.

Hoewel het OETC al snel een marginale plaats kreeg in het curriculum, heeft het de toch al moeizame start van Turkse en Marokkaanse kinderen bepaald niet vergemakkelijkt. Veel ouders en ook imams wisten nauwelijks iets van de beweegredenen van Nederlandse ambtenaren en onderwijskundigen. Zij zagen het OETC vooral als een manier om hun eigen cultuur te behouden en daarnaast via het Arabisch Koranonderwijs mogelijk te maken. Achteraf waren de kinderen waarschijnlijk beter af geweest met extra aandacht voor het leren van Nederlands.

De institutionalisering van nieuwe godsdiensten als de islam en het hindoeïsme kan eveneens als een onderdeel van de multiculturele politiek worden beschouwd. En ook dat beleid kon op brede politieke steun rekenen. Anders dan bij het OETC hoefde hiervoor geen nieuw beleid te worden bedacht, aangezien de migranten gewoon gebruik konden maken van de mogelijkheden die de verzuilde Nederlandse structuren boden. Het gevolg is bekend: de oprichting van moskeeën en islamitische scholen, hoewel dat laatste uiteindelijk nooit een grote vlucht heeft genomen.¹² Vanaf 2008 daalde het aantal leerlingen zelfs en met het verdwijnen van het islamitisch College Amsterdam in 2010 bleef er nog maar een middelbare school (in Rotterdam) over.¹³

Van de grote partijen was het CDA veruit de grootste voorstander van de multiculturele samenleving en de emancipatie in eigen kring. Niet zo vreemd wanneer we bedenken dat dit principe de in deze partij vertegenwoordigde bloedgroepen geen windeieren heeft gelegd. In een nota uit 1982 wordt dit ‘open zuil’ beginsel als volgt geformuleerd:

¹² In 2020 telde Nederland 43 islamitische basisscholen met 9300 leerlingen (*Trouw*, 15 juni 2010). In Amsterdam gingen in 2004 2000 kinderen (10% van alle Turkse en Marokkaanse leerlingen) naar een islamitische basisschool: S. Crok, J. Slot, et al., *Naar burgerschap in Amsterdam. Diversiteits- en integratiemonitor 2004* (Amsterdam 2004) p. 19.

¹³ *Trouw*, 15 juni 2010.

“ Het CDA wil hun die gelegenheid bieden , zoals wij ook zelf die mogelijkheden hebben gehad, o,.a. door eigen voorzieningen van deze groepen mogelijk te maken (scholen, gebedsruimten, begraafplaatsen enz.) en tegelijkertijd goede contacten met autochtonen te bevorderen.”¹⁴

Ook eind jaren tachtig stond die visie nog recht overeind. Zo stelde Hirsch Ballin in 1986 dat de overheid de bouw van gebedsruimten en de opleiding van voorgangers financieel moest steunen zolang de groepen zelf daartoe niet in staat waren. Pas in 1989 kwam er binnen het CDA expliciet aandacht voor de werkloosheid onder minderheden, met als mogelijke oplossing positieve actieplannen bij de overheid en het bedrijfsleven.

Interessant is de positie van de PvdA in het debat over OETC in de jaren tachtig, aangezien die sceptischer was dan de regeringspartijen VVD en vooral later ook het CDA. De PvdA richtte zich van meet af aan op de verbetering van de sociaal-economische situatie van minderheden en stelde ze in dat opzicht gelijk aan haar traditionele doelgroep, de Nederlandse arbeider. De nota ‘Kulturele Minderheden’ uit 1981 pleitte voor een open en pluriforme samenleving en was niet op voorhand tegen eigen voorzieningen voor immigranten. Dat laatste beschouwde men, net als de VVD, echter als een overgangssituatie, terwijl men daarnaast het gevoel van bedreiging bij de autochtone achterban serieus wenst te nemen. Dat betekende dat voor de socialisten de grenzen van een specifiek minderhedenbeleid, laat staan multiculturalisme, al snel waren bereikt. Illustratief is de kritische houding tegenover het OETC van PvdA onderwijsminister Jos van Kemenade die in 1981 de VVD’er Pais afloste in het tweede kabinet Van Agt (1981-1982):

¹⁴ Fermin, *Nederlandse politieke partijen*, p. 122.

“De vraag is [...] of in veel gevallen behoud en versterking van de eigen culturele identiteit in feite de kansen op gelijkwaardige deelname aan deze samenleving niet eerder belemmert en of anderzijds een beleid dat terecht gericht is op de versterking van de maatschappelijke kansen [...] niet onvermijdelijk leidt juist tot verandering en zelfs soms tot vervaging van de culturele identiteit.”¹⁵

De sociaaldemocraten hoopten dat de waarden en normen van groepen als Turken en Marokkanen die botsen met de Nederlandse cultuur snel zouden veranderen, maar benadrukten tegelijkertijd dat ook de gevestigden zich voor de nieuwkomers moesten openstellen. Kortom integratie van twee kanten, maar met de nadruk op aanpassing aan de Nederlandse kernwaarden, zoals de emancipatie van vrouwen.

Nu was er zeker een linkse ‘lunatic fringe’ die iedere kritiek op minder aangename culturele kernmerken van migranten als ‘racisme’ meende te moeten bestempelen. Maar ook academisch was dat een zeer kleine, zij het spraakmakende, minderheid, door Herman Vuijsje ooit bestempeld als ‘de bevlogenen’: Een goed voorbeeld van hoe goede bedoelingen en idealistische bevlogenheid kunnen ontsporen is de Amsterdamse Welzijnsstichting voor Turken, Marokkanen en andere mediterrane buitenlanders (SWBW). Een van de sociologen die daar in 1975 begon typeert de sfeer als volgt:

“De buitenlandse medemens was de maat van alle dingen. Als één Marokkaan over zijn cultuur begon, dan had niemand de gore lef om daar nog tegen in te gaan.”¹⁶

¹⁵ Lucassen & Köbben, *Het partiële gelijk*, p. 93.

¹⁶ Herman Vuijsje, *Vermoorde onschuld. Etnisch verschil als Hollands taboe* (Amsterdam 1986) p. 39.

Het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM, later WVC), dat in vrijwel de gehele periode 1977-1989 in handen was van CDA bewindslieden,¹⁷ was duidelijk op de hand van wat Vuijsje de ‘bevlogenen’ noemt. Alles wat cultuurbehoud bevorderde, tot voetbalbroekjes voor een eigen club aan toe, werd betaald, maar aandacht voor het handhaven van de leerplicht of het intensiveren van onderwijs in de Nederlandse taal was er nauwelijks. De multiculturele houdgreep werd in stand gehouden door de sterke positie van wat de Leidse hoogleraar André Köbben in 1983 de ‘zaakwaarnemers’ noemde: mensen die beroepshalve op zeggen te komen voor de belangen van een groep en die er vaak belang bij hebben dat aparte subsidiestromen in stand blijven. Zowel bij Molukkers als Turken en Marokkanen waren dat vaak Nederlandse welzijnswerkers of hoogopgeleide migranten die er vaak een eigen agenda op na hielden. Samen hielden zij het ‘minderhedencircuit’, ook wel ‘minderhedenbedrijf’ lange tijd in stand. Politiek gesteund door zowel het CDA en de kleine linkse partijen.¹⁸

Kortom, er werd door velen soms overdreven voorzichtig met immigranten omgesprongen en problemen werden verbloemd uit angst extreem rechts in de kaart te spelen. Maar dat gold destijds voor vrijwel het gehele politieke spectrum en was vooral een reactie op de angst voor racisme, met op de achtergrond de herinnering aan de onvoorstelbare wreedheden in de Tweede Wereldoorlog en het schuldgevoel over de passieve houding van Nederlanders ten tijde van de deportatie van de joden.

Conclusie

De website vijfeeuwenmigratie.nl kan een belangrijke rol spelen bij het bestrijden van mythes over immigratie en integratie, die sinds de populistische

¹⁷ Til Gardeniers (1977-1981) en Elco Brinkman (1982-1989).

¹⁸ Fermin, *Nederlandse politieke partijen*, p. 115.

revolte met Fortuyn, zelfs onder links, als feiten worden omhelsd. Zeker in het huidige politieke en maatschappelijke klimaat, waarin meningen belangrijker worden gevonden dan feiten, en mythes feiten worden. Zoals de beroemde Duitse geschiedfilosoof Leopold von Ranke al in bijna anderhalve eeuw geleden schreef. Geschiedenis *'soll bloss zeigen wie es eigentlich gewesen'*. Ook als het misschien niet altijd in ons politieke straatje van pas komt.

